

نقش تبریز
در معماری، شهرسازی و فرهنگ ایران

مؤلف

رامین عسکریان

www.ketab.ir

سرشناسه: عسکریان، رامین، ۱۳۶۰ -
عنوان و نام پدیدآور: نقش تبریز در معماری، شهرسازی و فرهنگ ایران/ مولف رامین
عسکریان؛ ویراستار علمی هادی حکیمی؛ ویراستار ادبی حسین محمدزاده صدیق.
مشخصات نشر: تهران: نکدرخت، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری: ۲۰۰ ص.: مصور.
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۶۴۶-۹۸-۵
وضعیت فهرست نویسی: فیبا
یادداشت: کتابنامه.
موضوع: معماری -- ایران -- تبریز
موضوع: Architecture -- Iran -- Tabriz
موضوع: تبریز
موضوع: (Tabriz Iran)
موضوع: تبریز -- آثار تاریخی
موضوع: Tabriz (Iran) -- Antiquities
شناسه افزوده: محمدزاده صدیق، حسین، ۱۳۲۴ -، ویراستار
شناسه افزوده: حکیمی هادی، ویراستار
رده بندی کنگره: ۷۹-۳۰۷۹/۴۹۵D۵۶/ب ۱۳۹۵ ۴۵
رده بندی دیویی: ۲۲۲/۲۲۲۰۳۰۳/۹
شماره کتابشناسی ملی: ۴۳۴۳۸۰۱

نقش تبریز در معماری، شهرسازی و فرهنگ ایران

مؤلف: رامین عسکریان

ویراستار علمی: دکتر هادی حکیمی / نظارت ادبی: دکتر ح. م. صدیق

محل نشر: تهران / سال نشر: ۱۳۹۵ / شمارگان: ۱۰۰۰ / نوبت چاپ: اول

شابک: ۹۸-۵-۶۶۴۶-۶۰۰-۹۷۸ / قیمت: ۱۵۰۰۰ تومان

نشانی: تهران، خیابان جمهوری، ابتدای نوفلاح، پلاک ۱.

تلفن: 09127045913

پیشگفتار

تاریخ و فرهنگ، دو کلمه‌ای هستند که در طول زندگی بشر، همواره در کنار او بوده و در هیچ مقطعی از وی جدا نخواهند شد و بیش‌ترین نقش را در خودشناسی و هدایت یک فرد ایفا خواهند نمود. واقع هرکس با تاریخ و فرهنگ خویش بیگانه باشد و از آن به دور ماند، هویت خود را از دست خواهد داد و به نوعی سردرگمی در زندگی خویش دچار خواهد شد. به بیان ساده‌تر، تاریخ و فرهنگ هر فرد یا هر کشور، بیانگر هویت آن شخص و یا آن کشور است و بدون آن، چیزی برای عرضه کردن نخواهد داشت.

در تاریخ پرتلاطم و در عین حال، با شکوه شهرنشینی و شهرسازی ایران، محیط‌های مطلوب و ارزنده‌ای در قالب فضاهای معماری و شهرسازی به وجود آمده‌اند که هر کدام از زوایای مختلف، دارای ارزش هنری و اعتبار علمی خاصی است. این فضاها، بازتاب عوامل و وقایعی هستند که در طول تاریخ، نقشی تعیین‌کننده داشته‌اند. بیشتر یا همان‌ها معماری‌های شهری موجود در شهرهای ایران، یادگاری از تاریخ و فرهنگ گذشته‌ی پرفراز و نشیب این کشور هستند، چرا که از تاریخ و فرهنگ بومی تأثیر پذیرفته‌اند و در هر دوره‌ای، فرم شهری خاص آن دوره را دیکته کرده‌اند.

در طول تاریخ شهرنشینی و شهرسازی ایران، فرهنگ و تاریخ، نقش مهمی در شهرها، از جهات مختلف بر معماری و شهرسازی و فرهنگ دیگر شهرهای ایران، تأثیر گذاشته است. در این میان، شهر تبریز با پیشینه و تاریخی بس طولانی و پرتلاطم، یکی از شهرهای اثرگذار در شکل‌گیری معماری و شهرسازی و فرهنگ کشور ایران است که نقش بسزایی را در معماری و فرهنگ شهرنشینی دیگر شهرهای ایران، ایفا نموده است. شهر تبریز به عنوان مهم‌ترین شهر سرزمین آذربایجان، بیش‌ترین نقش را در پیدایش و گسترش سبک آذری و انتقال آن به سایر شهرهای ایران داشته است. معماری و سبک آذری یا همان سبک معماری آذربایجان، یکی از باشکوه‌ترین سبک‌های معماری و شهرسازی به شمار می‌رود.

بیشرفت‌های معماری برخاسته از آذربایجان، نه تنها به آذربایجان و ایران و دوران ایلخانان محدود نمانده، بلکه تا ترکستان و خراسان و عهد تیموریان نیز گسترش یافته است. این سبک به عنوان سبکی که بیش‌ترین نقش را در تکوین معماری و شهرسازی ایران داشته، مورد توجه است.

کتاب حاضر، ناظر به بررسی همین مسئله است که در پنج فصل گردآوری شده است. در فصل اول از این رو که خوانندگان محترم، بیشتر و دقیق‌تر با مفاهیم به کار برده شده در این کتاب آشنا شوند، ابتدا به تعریف برخی از مفاهیم از جمله، تاریخ، فرهنگ، شهر، فرهنگ شهری، شهرسازی و معماری پرداخته شده و سپس تاریخ و فرهنگ شهرنشینی در ایران مورد تحلیل قرار گرفته است. فصل دوم تحلیلی است بر شهرسازی، معماری و سبک‌های مختلف آن در ایران و در فصل سوم به بررسی جایگاه آذربایجان در شهر تبریز در حکومت‌ها و سلسله‌های مختلف ایران و سیر تاریخی این منطقه در دوره‌های پیش از اسلام پس از اسلام و در دوران معاصر اشاره شده است. در فصل چهارم به معماری تبریز طی دره‌های مختلف تاریخی و معرفی برخی از آثار تاریخی مهم آذربایجان و تبریز و همچنین نقش سبک تبریز و سبک آذری، در معماری و شهرسازی ایران پرداخته شده است و در نهایت در فصل پنجم در مورد فرهنگ تبریز و تأثیر آن در شکل‌گیری و ساختار فرهنگ ایران و سایر شهرهای ایران بحث شده است.

لازم به توضیح می‌باشد که این کتاب برای نخستین بار تحت این عنوان و در این موضوع، تهیه و تألیف شده است، و مسلماً خالی از نقص نخواهد بود. از خوانندگان محترم استدعا دارم، در صورت مشاهده‌ی هر نقصی در این کتاب، تذکر دهند، تا در چاپ بعدی آن ای طرف گردد. در پایان بر خود وظیفه می‌دانم، قدردان و سپاسگزار همه‌ی عزیزان و سرورانی باشم که اینجانب را در تألیف این کتاب یاری نموده‌اند.

رامین عسکریان

فهرست مطالب

فصل اول: تاریخ و فرهنگ شهرنشینی در ایران.....	۱
مقدمه	۲
۱-۱. تعریف شهر	۳
۱-۲. تعریف شهرسازی	۴
۱-۳. تعریف منابع	۴
۱-۴. تعریف تاریخ	۶
۱-۵. تعریف فرهنگ	۷
۱-۵-۱. فرهنگ شهری	۹
۱-۵-۲. تعریف فرهنگ شهرنشینی و جایگاه آن	۱۲
۱-۶. نگاهی به مفهوم تاریخی شهر	۱۳
۱-۶-۱. تجربه‌ی شهر دوره‌ی باستان	۱۳
۱-۶-۲. شهر و شهرنشینی در جهان اسلام	۱۷
۱-۶-۳. تجربه‌ی شهر و مؤلفه‌های اصلی مفهوم شهر در سده‌های نخستین اسلامی	۱۸

۴-۶-۱. شهر در سده‌های میانه‌ی ایران: نظری به مؤلفه‌های اصلی تعریف شهر و

ویژگی‌های اصلی شهر در سده‌های میانه ۲۱

۷-۱. تاریخچه‌ی شهرنشینی در ایران ۲۸

۷-۱-۱. آغاز شهرنشینی در غرب ایران (مناطق کوهستانی زاگرس) ۳۱

۷-۱-۲. آغاز شهرنشینی در جنوب غرب ایران (خوزستان) ۳۱

۷-۱-۳. آغاز شهرنشینی در جنوب ایران (سرزمین انشان (= انزان)) ۳۲

۷-۱-۴. آغاز شهرنشینی در جنوب شرق ایران (سرزمین آراتا) ۳۳

۷-۱-۵. آغاز شهرنشینی در شرق ایران (سیستان) ۳۴

۷-۱-۶. آغاز شهرنشینی در فلات مرکزی ایران ۳۵

۷-۱-۷. آغاز شهرنشینی در شمال غرب ایران (منطقه‌ی آذربایجان) ۳۶

۸-۱. شهر در حکومت‌های مختلف ۳۷

۸-۱-۱. آریایی‌ها و دولت ماد ۳۷

۸-۱-۲. هخامنشیان ۳۹

۸-۱-۳. سلوکیان ۴۰

۸-۱-۴. اشکانیان ۴۱

۸-۱-۵. ساسانیان ۴۲

۸-۱-۶. سلجوقیان و خوارزمشاهیان ۴۳

نقش تبریز در معماری، شهرسازی و فرهنگ ایران ت

۴۴ ۷-۸-۱. ایلخانیان

۴۷ ۸-۸-۱. صفویه

۴۸ ۹-۸-۱. قاجاریه

۴۹ ۱۰-۸-۱. پهلوی

۵۲ نتیجه گیری

فصل دوم: شهر سازی، معماری و سبک های مختلف آن در ایران ۵۵

۵۶ مقدمه

۵۷ ۲-۱-۱. شهر سازی شهر های ایران (سلسله ماد)

۵۸ ۲-۲-۱. سبک های شهر سازی در ایران

۶۰ ۱-۲-۲. سبک های شهر سازی در دوران ساسانی و اسلام

۶۱ ۲-۲-۱-۱. سبک پارسی

۶۳ ۲-۲-۱-۲. میان سبک پارسی - هلنی (قرن سوم ق.م)

۶۴ ۲-۲-۳. سبک پارتی (قرون سوم ق.م، تا قرن هفتم میلادی)

۷۳ ۲-۲-۲. سبک های شهر سازی در دوران اسلامی

۷۶ ۲-۲-۱-۱. سبک ترکستانی (قرن یکم تا قرن چهارم ه.ق)

۷۷ ۲-۲-۲-۲. سبک رازی (قرن چهارم تا قرن هفتم ه.ق)

۷۹ ۳-۲-۲-۳. سبک آذری

۸۱ ۲-۲-۴. مکتب نخجوان

ث..... فهرست

۸۳..... ۵-۲-۲-۲-۲ مکتب تبریز

۸۷..... ۵-۲-۲-۲-۲ مکتب صفوی (قرن یازدهم تا شروع قرن سیزدهم ه.ق.)

۸۹..... ۲-۲-۲-۲ سبک‌های شهرسازی معاصر

۸۹..... ۱-۳-۲-۲-۲ سبک قاجار یا تهران (اوایل قرن سیزدهم تا سال ۱۲۹۹ ه.ش.)

۹۰..... ۲-۳-۲-۲-۲ جستجوی شهر و شهرسازی در ایران عصر قاجار

۹۲..... ۳-۳-۲-۲-۲ تأملی بر شهرسازی دوره پهلوی

۹۵..... ۲-۲-۴-۱-۲-۲ سبک‌های معماری دوران معاصر

۹۶..... نتیجه‌گیری

فصل سوم: تبریز در گذر زمان (سیری تاریخی در شهرنشینی، شهرسازی و

معماری تبریز)..... ۱۰۵

مقدمه..... ۱۰۶

۱-۳-۱-۱ نگاهی به تاریخ تبریز..... ۱۰۶

۲-۳-۲-۲ قدمت تبریز..... ۱۰۷

۱-۲-۳-۲-۳ تبریز قبل از اسلام..... ۱۰۹

۲-۲-۳-۲-۳ تبریز پس از اسلام..... ۱۱۰

۱-۲-۳-۲-۳ تبریز در دوره ایلخانان..... ۱۱۲

۲-۲-۳-۲-۳ تبریز بعد از مغول تا صفویه..... ۱۱۳

۳-۲-۳-۲-۳ تبریز در زمان صفویان، افشاریان و زندیان..... ۱۱۵

ج نقش تبریز در معماری، شهرسازی و فرهنگ ایران.....

۴-۲-۳- تبریز در دوره‌ی قاجاریه..... ۱۱۸

۵-۲-۳- نمونه‌هایی از آثار تاریخی تبریز پس از اسلام..... ۱۲۰

۳-۳- تبریز در دوران معاصر..... ۱۲۵

۱-۳-۳- نمونه‌هایی از آثار تاریخی تبریز در دوره معاصر..... ۱۲۸

نتیجه‌گیری..... ۱۳۳

فصل چهارم: نقش مکتب تبریز و سبک آذری در معماری و شهرسازی

ایران..... ۱۳۵

مقدمه..... ۱۳۶

۴-۱- شناخت ویژگی‌های شاخص‌های معماری عهد ایلخانی..... ۱۳۷

۴-۲- ویژگی‌های سبک معماری آذربایجان..... ۱۴۲

۴-۳- نمونه‌های موردی شیوه آذری در سبک آذربایجان ایران..... ۱۴۴

۱-۳-۴- افول سبک رازی و شروع سبک آذری روی‌کنی‌های سبک آذری در

گنبد سرخ (= قیزیل گونبد) مراغه..... ۱۴۴

۲-۳-۴- گنبد سلطانی: بزرگ‌ترین گنبد دنیا..... ۱۴۷

۳-۳-۴- مسجد جامع علیشاه (ارگ تبریز)..... ۱۴۹

۴-۳-۴- آرامگاه شیخ صفی‌الدین..... ۱۵۰

۵-۳-۴- مسجد کبود (= گوی مسجد)..... ۱۵۱

ح فهرست

۶-۳-۴- مقبره شیخ حیدر (۷۳۱ ه.ق) ۱۵۳

۷-۳-۴- تحلیل سبک معماری مقابر متصوفه آذربایجان ۱۵۴

۴-۴- بررسی سبک آذری در معماری تعدادی از بناهای شهرهای ایران

..... ۱۵۶

۱-۴-۴- مسجد جامع یزد ۱۵۶

۲-۴-۴- ر.نگا سید رکن الدین ۱۵۸

۳-۴-۴- مسجد گودر شاد ۱۵۹

۴-۴-۴- ویژگی های سبک آذری در بقعه امامزاده جعفر اصفهان ۱۶۰

۵-۴-۴- میدان نقش جهان اصفهان ۱۶۲

۴-۴-۵-۱- میدان نقش جهان، جزیره ای آذربایطانی در دل اصفهان ۱۶۵

۴-۴-۵-۲- سابقه نام نقش جهان ۱۶۵

۶-۴-۴- میدان نقش جهان قزوین ۱۶۵

۷-۴-۴- استخر لاهیجان ۱۶۶

۸-۴-۴- مسجد جامع ورامین ۱۶۹

۹-۴-۴- بازار گنبد مینا (ارضی سابق) ۱۷۰

۴-۵- بررسی سبک معماری آذری در کشورهای همسایه ۱۷۱

۱-۵-۴- گور امیر، سمرقند ۱۷۱

نقش تبریز در معماری، شهرسازی و فرهنگ ایران..... خ

۱۷۳..... ۲-۵-۴-آرامگاه بردع توره سی (۷۲۲ ه.ق)

۱۷۵..... ۳-۵-۴-مسجد بی بی خانم

۱۷۶..... نتیجه گیری

۱۷۹..... فصل پنجم: نقش فرهنگی تبریز در شکل گیری فرهنگ ایران

۱۸۰..... مقدمه

۱۸۰..... ۵-۱-تبریز، ایخت، تشیع جهان

۵-۲- انتقال مشایخ، علماء، شعرا و هنرمندان تبریز به سایر شهرهای ایران

۱۸۱.....

۱۸۲..... ۵-۳- نقش تبریزی ها در عمران آبادانی سایر شهرها

۱۸۹..... ۵-۴- قیام ها و انقلاب های تبریز

۱۸۹..... ۱-۴-۵- تبریز در نهضت تنباکو

۱۹۰..... ۲-۴-۵- تبریز و انقلاب مشروطیت

۱۹۱..... ۳-۴-۵- حماسه ۲۹ بهمن تبریز و تأثیر آن بر روند پیروزی انقلاب

۱۹۲..... ۵-۵- تبریز شهر اولین ها

۱۹۹..... نتیجه گیری

۲۰۱..... منابع و مآخذ

د فهرست

منابع فارسی ۲۰۱

منابع لاتین ۲۰۸

منابع اینترنتی ۲۰۹

www.ketab.ir